

PREGLED RECEPCIJE OSWALDA SPENGLERA U HRVATSKOJ

STJEPAN ŠPOLJARIĆ

(Zagreb)

UDK 19 Spengler
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 1. 10. 2002.

Prvi svezak Spenglerove (1880–1936) knjige *Propast Zapada* objavljen je 1918, a drugi svezak 1922. godine. Prijevod djela na hrvatski jezik, međutim, javlja se tek na kraju stoljeća. Unatoč te činjenice u prvoj bujici – bilo pozitivne bilo negativne – reakcije na ovo glasovito djelo javlja se i pokoji osvrt u Hrvatskoj.¹

Prvi osvrt na Spenglerovo glavno djelo piše Ivan Esih (1898–1966) 1924. godine u časopisu *Nova Hrvatska* pod naslovom »Propadanje zapadnog svijeta (Povodom djela 'Der Untergang des Abendlandes' od Oswalda Spenglera)«. ² Autor u Spengleru vidi tipičnog predstavnika dekadentnog svjetonazora koji se širi diljem Europe pod snažnim dojmom svjetskog rata. Nakon šturog nabiranja osnovnih teza djela Esih kritički naglašava: »... Spengler je svoje djelo i izvode prenatrpao datumima i pojedinostima na oko strogo znanstvenim, koje mu služe u svrhu, da u naglom zamahu napusti niveau znanosti i da predje na područje čisto fantastičnih zaključaka, koji se ne mogu fundirati ni u činjenicama, koje on sam navodi, niti u metodama, na koje se poziva.« ³ Osim neznanstvenog pristupa Esih predbacuje Spengleru i nekritičko preuzimanje Nietzscheovih i Bergsonovih ideja, a jedinu vrijed-

¹ Za potrebe ovog pregleda korišteni su podaci iz *predmetnog kataloga periodičnih publikacija Hrvatskog biografskog leksikona* pri Leksikografskom zavodu »Miroslav Krleža« za razdoblje do 1945. godine, a potom izdanja *Bibliografija Jugoslavije* za period od 1952. do 1991. godine te *Hrvatska bibliografija*, niz A: knjige; niz B: Prilozi u časopisima i zbornicima za razdoblje od 1991. do danas.

² Esih, Ivan, »Propadanje zapadnog svijeta (Povodom djela 'Der Untergang des Abendlandes' od Oswalda Spenglera)«, u: *Nova Hrvatska*, Zagreb, I/1924, br. 2, str. 20–22.

³ Isto, str. 22.

nost ironično vidi u literarnom smislu, te još zajedljivo napominje: »Djelo je izašlo već u četrdeset i sedmom njemačkom izdanju, te se radi toga može ubrojiti u filozofiju za eksport«⁴. Spengler je, dakle, izraz njemačke kulturne mode koja se tih godina prilično dobro nosi.

Iste godine kada se Esih prvi u hrvatskoj kulturnoj javnosti oglašava o Spengleru u *Obzoru* se u nastavcima pojavljuje anonimni prijevod uvoda u *Propast Zapada*.⁵

Prvu godinu recepcije Spenglera u nas završava filozof povijesti Julije Makanec (1904–1945) s prvim ozbiljnijim pokušajem pristupa djelu pod prozaičnim naslovom »Oswald Spengler«⁶. Za razliku od Esiha autor je spreman uvidjeti kako je, nakon što se slegla prvotna prašina recepcije Spenglera, razvidno da se djelu ne može pristupiti s čisto faktične strane i parcijalno, jer se gubi ono »... na tome djelu doista duboko i novo«⁷. Makanec predbacuje Spengleru što je krivo naslovio djelo, jer je time više prikrrio pravu vrijednost svoje misli te dao povoda za nesporazum. Ova primjedba još i danas stoji Spenglera općeg nerazumijevanja i neprihvatanja.

Makanec temeljito i istančano analizira sa stajališta interesa filozofije povijesti Spenglerove glavne misli te je u stanju jasno sagledati: »Dva ugaona kamena Spenglerove filozofije jesu nauka o kulturnim monadama ... i njegova metafizika sudbine... U Spenglerovoj metafizici leži Spenglerova veličina«⁸. Središte Spenglerove metafizike prožeto je dubokim osjećajem vremena te se kreće u suprotstavljanju fizičkog poimanja vremena i metafizičkog osjećaja na granici neizrecivog. Dotaknuvši tu granicu Spengler ostaje po Makancu na njoj te ne zalazi u novi princip tako daleko da bi iz njega izgradio metafizički sustav. Stoga Makanec završava zaključkom: »Spengler nije imao konstruktivne snage jednog Hegela, da tu svoju metafiziku izgradi. Ovdje će možda ležati zadaće njegovih nastavljača«⁹. Uopće, Makanec prelazi preko popularnih Spenglerovih navoda, njegovih proricanja, da bi u Spengleru uočio jedinu trajnu vrijednost – vjesnika filozofije koja ima budućnost i koja će predodrediti budućnost razvoja metafizike orijentirane na temporalnost.

⁴ Isto, str. 21.

⁵ »Propadanje zapadnog svijeta. Uvod u Spenglerovu knjigu *Propadanje zapadnog svijeta*«, u: *Obzor*, Zagreb, LXV/1924, br. 1–29.

⁶ Makanec, Julije, »Oswald Spengler«, u: *Obzor*, Zagreb, LXVI/1924, br. 240, str. 2–4.

⁷ Isto, str. 2.

⁸ Isto, str. 3.

⁹ Isto, str. 4.

Godine 1928. u osječkom *Vijencu* Artur Kully objavljuje članak »Propadanje kulture i umjetnosti«. ¹⁰ Spengler je ovdje samo usputni povod da autor provuče svoj nazor utemeljen u teoriji rasa. Od propasti zapada Spengler izuzima Rusiju kao vjesnika nove kulture, na što se poziva Kully da bi mogao nadalje propagirati budućnost kulture slavenske rase. ¹¹ Toj budućnosti na putu stoji »... amerikanizam, tj. materijalizam u najtežem značenju riječi...«, ¹² koji se ogleda u dva osnovna simptoma propasti: u širenju velegrada nauštrb sela i u smanjenju porodaža. Tomu je protuotrov svakako narodna kultura i povećanje nataliteta. U obzoru teorije rasa velegrad označava negativno rasno križanje čemu se ima suprotstaviti »rasnom higijenom« po »rasnom principu selekcije« ¹³. Ovaj panegirik panslavističkog rasizma završava u »dobrohotnom« lokalpatriotizmu koji vapi za novom kulturom Balkana koja bi izvirala iz narodnog stila i narodne umjetnosti.

Teško je danas povjerovati, sudeći po autorima i izvorima koje Kully spominje, kako je rasizam bio tako općeraširena pojava u Europi tijekom 20-tih godina prošlog stoljeća. No Kully je zapravo pružio i sjajan primjer kontekstualizacije nacionalsocijalizma. U tom odnosu Spengler je onaj intelektualac koji je nakon Drugog svjetskog rata tako često kritiziran kao vjesnik Trećeg Reicha. Kully samo naivno pokazuje u čemu se sastoji Spenglerova odgovornost kao intelektualca: on je pružio klasične antitetičke i međusobno nepomirljive pojmovne odnose kojim se rasizam poslužio, a to su odnosi između sela i velegrada, čistoće i prljavštine rasa, zdrave domaće kulture i pogubnog stranog utjecaja itd. Spengler svakako nije kriv što su ti odnosi kod drugih krivo shvaćeni i protumačeni, ali je kriv što je pokrenuo jednu misaonu strukturu koja je pogodovala senzibilitetu, s današnje perspektive, zatvorenih društava. Amerikanizam je ovdje jednako krivac za sve zlo u svijetu, kao što je to i danas u očima svakog antiglobalističkog pokreta, a što je odraz neracionalnog i nesazrelog stava prema dominantnom utjecaju koji oblikuje današnji svijet, sa svim svojim negativnim, ali i pozitivnim efektima.

Nasuprot ovom narodnjačkom pogledu, pravo osvježenje pruža kozmopolitska širina Milana Šufflaya (1879–1931), koji 1929. godine u *Pantheonu* i *Slobodnom glasu* objavljuje esej »Suton zapadne civilizacije – Spengler i Russell, Bergson i Semon«. ¹⁴

¹⁰ Kully, Artur, »Propadanje kulture i umjetnosti«, u: *Vijenac*, Osijek, ožujak 1928, VI/1928, knj. VIII, br. 4, str. 166–169.

¹¹ *Isto*, str. 167.

¹² *Isto*, str. 168.

¹³ *Isto*.

¹⁴ Šufflay, Milan, »Suton zapadne civilizacije, Spengler i Russell, Bergson i Semon, Essay dra Milana Šufflaya« u: *Pantheon*, Zagreb, 1929, 3, str. 77–80. i u: *Slobodni glas*, Zagreb, I/1929, br. 41, str. 3–4.

Spengler je prema Šufflayu pokušao iz kratkog iskustva svjetske povijesti – kratkog s obzirom na dugo iskustvo povijesti života na Zemlji – izvući njene zakonitosti. Pri tome se Šufflay slaže da je kretanje povijesti cikličko i organsko. Međutim, budući da je svjetska povijest tek dio povijesti života, Šufflay prelazi preko Spenglerovih uvida u tijek svjetske povijesti, jer je skeptičan prema njegovom određivanju iz tako neznatnog iskustva te se zadržava na Spenglerovom predviđanju propasti zapadne civilizacije.¹⁵

Tematizirajući zapadnu civilizaciju Šufflay nalazi da je Spengler samo opisao njen historijski aspekt, dok je Bertrand Russell pružio njenu genezu u razvoju tehnike.¹⁶ Ne zalazeći u daljnje poticaje koje Šufflay nalazi u Bergsona i Semonu, nama je bitno da i Šufflay predviđa kraj Zapada, ali onog orijentiranog na materijalizam, dok ujedno vidi i perspektivu buđenja jednog novog doba koje će u obratu uvidjeti istinsku vrijednost u duhovnom aspektu Života te će time čovjeka Zapada približiti mudrosti indijske filozofije. Imajući na umu taj ideal Šufflay polemizira sa Spenglerom kad ovaj izriče misao kako će čovjek od aktivnog stvaranja povijesti (kultura) postati nepovijesna biljka (nakon propasti civilizacije). Postati biljkom za Šufflaya je najviši smisao povijesti i ujedno cilj indijske mudrosti (nirvana) ili, spenglerovskim jezikom rečeno, vrhunac kulture, i to one, kako bi se moglo zaključiti iz Šufflajeve navoda, koja bi postala istovjetna sa Životom. Utjelovljenje tog ideala za Šufflaya je »zora seljačkog dana«¹⁷, što bi pak u Spenglerovim očima izgledalo kao posljednja čežnja faustovskog čovjeka k smiraju u nepovijesnom epilogu civilizacije.

Sumirajući možemo zaključiti kako Šufflay promatra Spenglera kao površinskog mislioca koji samo opisuje pojave historijskog razvoja, ne zalazeći u njenu bit.

Da je Spengler u to vrijeme intenzivno zaokupljao Šufflaya, pokazuje i činjenica da u *Hrvatskom pravu* iste godine objavljuje i kratki članak »Žreci Zapada i Istoka«.¹⁸ Spengler je ovdje istaknut kao središnja intelektualna pojava suvremenosti jer je ukazao na neizbježnu propast zapadne tehničke civilizacije. Tu skoru propast koju objavljuje »strašna Kasandra Zapada«¹⁹, kojom titulom Šufflay časti Spenglera, pokušavaju spriječiti intelektualna elita Zapada u politički osmišljenom anglo-američkom bloku budućnosti i

¹⁵ Šufflay, Milan, »Suton zapadne civilizacije, Spengler i Russell, Bergson i Semon, Essay dra Milana Šufflaya« u: *Slobodni glas*, Zagreb, I/1929, br. 41, str. 3.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ *Isto*, str. 4.

¹⁸ *Isti*, »Žreci Zapada i Istoka«, u: *Hrvatsko pravo*, Zagreb, XX/1929, str. 5222–5223.

¹⁹ *Isto*, str. 5222.

japanska politička elita koja želi Aziju učiniti budućim stubokom svjetskih događaja.²⁰ Iz članka je razvidno kako Šufflay visoko cijeni Spenglera i kako ozbiljno uzima u obzir njegova predviđanja, a o propasti Zapada govori na razini već gotove činjenice.

Godine 1931. u *Jutarnjem listu* pojavljuje se u nastavcima analiza našeg poznatog publicista Josipa Horvata (1898–1968) »Tajni izvor njemačke krize: Prorok koji vodi današnju Njemačku – prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«.²¹ Autor pokušava aktualne političke događaje, u čijem se tada središtu nalazi ekstremni hazardski diplomatski rat koji vodi tadašnja Weimarska Republika, tumačiti pod vidom ideja što su oblikovale mentalitet njemačkog naroda. Njemačke su težnje u 19. stoljeću oblikovali filozofi od Hegela do Nietzschea, a slom tih težnji označio je poraz u svjetskom ratu. »Danas se to isto ponavlja... Stara ideologija oplodjena doživljajem izgubljenog rata dala je novog proroka Njemačke Oswalda Spenglera, filozofa, koji je učinio najjači dojam na sadanji njemački naraštaj, formirao njegov pogled, staru ideju obnovio u novo ruho, stvorio navodnu filozofiju 'poraženičtva', inspirirao pojavu politike hazarda, stvorio mentalitet ofenzivnog nihilizma.«²² Horvat čak smatra kako je Spenglerova *Propast Zapada* postala Biblijom poslijeratne Njemačke.²³

Povod je članku objavljivanje nove Spenglerove knjige *Der Mensch und die Technik*, koju Horvat vidi kao novo evanđelje tadašnje Njemačke.²⁴ To bi evanđelje propagiralo strašnu vijest o budućoj katastrofi koju priprema Njemačka. Stoga Horvat smatra nužnim analizirati taj konačni Spenglerov poziv u boj. Središnja Spenglerova misao prema Horvatu je određenje čovjeka kao grabežljive zvijeri, a bojni poklič lako se iščitava iz misli o slabima i jakim, o vladarskom narodu (*Herrenvolk*),²⁵ što obnavlja Nietzscheovu misao o moralu vladara (*Herrenmoral*) u opreci spram morala stada (*Herdenmoral*). Naspram tog njemačkog ofenzivnog nihilizma – koji nalikuje na spremnost da se nakon velikog poraza, kojim se već izgubilo sve, zaigra još jednom na

²⁰ Isto.

²¹ Horvat, Josip, »Tajni izvor njemačke krize: Prorok, koji vodi današnju Njemačku. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, u: *Jutarnji list*, Zagreb, XX, 1931, br. 6985, str. 3; »Prorok, koji vodi današnju Njemačku: Duhovna lavina koju Europa mora suzbiti. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, br. 6986, str. 3–4; »Prorok, koji vodi današnju Njemačku: Mefisto moderne Njemačke. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, br. 6987, str. 3–4.

²² Isto, br. 6985, str. 3.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto, br. 6986, str. 4.

sve ili ništa – javlja se nemoćna francuska defanzivna politika. Horvat dalekosežno zaključuje: »Instinkt samoobrane Zapada već se probudio. Ideju defetizma moguće je suzbiti samo stvarnom konstruktivnošću. To je pak moguće samo uspostavom duha povjerenja, obnovom duha solidarnosti, a ta akcija mora da potekne sa Zapada«²⁶.

Horvat u članku ne donosi bitnu filozofsku analizu knjige *Čovjek i tehnika*. Njegov je interes politički, što je i vidljivo iz njegove analize. Za razliku od Kullya Horvat se potvrđuje u humanističkom stavu. Članak pokazuje kako je Spenglera doživjela tadašnja politički lijevo orijentirana misao. Ipak Horvat pretjeruje u tvrdnji kako su mentalitet njemačkog naroda oblikovali filozofi, u ovom slučaju Spengler. Takvo je precjenjivanje filozofskog utjecaja stoga i urodilo mišljenjem autora da je sam Spengler tajni izvor njemačke krize.

U *Hrvatskoj reviji* iste godine Vladimir Vuković donosi također osvrt na Spenglerovu knjigu *Čovjek i tehnika* u članku pod naslovom »Vizije o sudbini kulture, nova knjiga Oswalda Spenglera kao izvor za karakterologiju Nijemaca«.²⁷ Kao i Horvat autor članka toliko visoko cijeni Spenglera da u njega vidi transparentno opisan karakter njemačkog naroda. Za razliku od Horvata Vuković puno realnije smatra da je njemački mentalitet predodredio Spenglerove misli, a ne obrnuto.

Godine 1931. u *Reflektoru* Ante Lovrić je u nastavcima pod naslovom »Propast zapadne kulture« sebi dao u zadatak da čitateljstvu prepriča bez ikakve distance i reda sadržaj *Propasti Zapada*.²⁸

Dok se Lovrić našao pozvanim upoznati čitatelje sa sadržajem Spenglerova najpoznatijeg djela, dotle je to isto učinio Stevan Pataki s knjigom *Čovjek i tehnika* u *Riječi* u seriji članaka pod naslovom »Jedno novo djelo Oswalda Spenglera«.²⁹ Pa ipak je Pataki na koncu smogao toliko kritičke snage da ukaže na činjenicu kako središnji pojmovi borbe, čovjeka kao grabežljive zvijeri te hipotetski pojmovi sudbine i fatalizma³⁰ nisu jasno i eksplicitno određeni, što novom Spenglerovu djelu daje pečat nedosljednosti i nedorečenosti. Pataki na kraju zaključuje kako je Spengler ipak pozitivno ukazao

²⁶ Isto, br. 6987, str. 4.

²⁷ Vuković, Vladimir, »Vizije o sudbini kulture, nova knjiga Oswalda Spenglera kao izvor za karakterologiju Nijemaca«, u: *Hrvatska revija*, Zagreb, IV/1931, br. 9, str. 475–482 i 484–485.

²⁸ Lovrić, Ante, »Propast zapadne kulture«, u: *Reflektor*, Sarajevo, 1/1931, 1,3; 6,2; 7,4; 11,3; 14,3–4; 15/16,4; 17/18, 4; 19,3; 20,2; 21,2; 22/23,2; 24,2; 25,3–4, 26,3.

²⁹ Pataki, Stevan, »Jedno novo djelo Oswalda Spenglera«, u: *Riječ*, Zagreb, 27/1931, 30, str. 10–13; 31, str. 7–10.

³⁰ Isto, 31, str. 9.

na potrebu tematiziranja pojma čovjeka koji se pokušava iznova fundirati u tada novoj disciplini filozofske antropologije Maxa Schelera.³¹

Godine 1932. *Obzor* donosi kratki članak Julija Makanca »Nietzsche i Spengler«.³² Ovdje Makanec povodom djela *Čovjek i tehnika* zaključuje da je Spengler zapravo Nietzscheov epigon. »Spengler nije drugo do li produženi i vrlo oslabljeni Nietzsche, Nietzsche koji je postao pesimist, koji više ne vjeruje u nadčovjeka, koji više nije propovjednik velike budućnosti, nego još vjeruje samo u propast i hoće, da ona bude lijepa.«³³ Makanec se pri tome obara na glavnu Nietzscheovu misao, koju Spengler opetuje, da je čovjek grabežljiva zvijer. Time se raspala cjelina čovjeka na njegovu duhovnost i animalnost odredila u Nietzschea i Spenglera u korist ovog drugog pola.

Makanec također oštroumno zapaža kako Spengler propagirajući fatalizam dolazi u kontradikciju s naravi faustovskog čovjeka kome je u prirodi da se ne prepušta tijeku stvari, nego da tijekom stvari podvrgne vlastitoj volji.³⁴ Na kraju se *Makanec* u dilemi između dva pola, čovjeka kao duha i čovjeka kao zvijeri, opredjeljuje: »Vitalnog čovjeka treba u dominaciji da zamijeni jednako tvrdi i borbeni duhovni čovjek, koji smisao života neće tražiti u životu samom, nego u nečemu što stoji nad životom... Ideja humaniteta treba da pobijedi ideju pukog vitaliteta, transcendentni čovjek treba da pobijedi utilitarističkog«.³⁵

U ovom kratkom, ali značajnom članku Makanec je zaoštrio problematiku shvaćanja čovjeka. Jasno je zašto se Makanec – kada je već svjestan da: »Cjeloviti čovjek, der ganze Mensch, raspao se u antiteze«³⁶ – opredjeljuje za duhovnu antitezu, pred prijetnjom brutalnosti animalističke antiteze. Ali nije jasno zašto autor ne razmatra mogućnost da se raspali čovjek ponovno sabere u cjelinu.

Godine 1934. Fran Šojat u *Novoj desnici* donosi članak u nastavcima pod naslovom »Selo i grad«.³⁷ Šojatu je Spengler autoritet čije misli o velegradu i selu, civilizaciji i kulturi preuzima kako bi u daljnjem tekstu tematizirao odnos grada i sela. Isti autor sljedeće godine u *Hrvatskoj smotri* ob-

³¹ *Isto*, str. 10.

³² Makanec, Julije, »Nietzsche i Spengler«, u: *Obzor*, Zagreb, LXXIII/1932, br. 12, str. 2.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*.

³⁵ *Isto*.

³⁶ *Isto*.

³⁷ Šojat, Fran, »Selo i grad«, u: *Nova Danica*, Zagreb, 1934, br. 13, str. 11; br. 14, str. 14, br. 15, str. 11; br. 19, str. 6; br. 21, str. 8.

javljuje članak pod naslovom »Stara i nova Rusija«. ³⁸ Dok je u prvom članku autor spomenuo na osnovi čijeg pojmovnog aparata razmatra temu odnosa između grada i sela, ovdje tek na kraju članka upozorava da je takav tijek misli izložio Spengler. ³⁹ Sadržajno članak nije drugo doli prepričavanje Spengleru omiljenih odnosa između stare Rusije Petra Velikog i moguće nove ruske kulture te između Tolstoja i Dostojevskog.

Godine 1936. u *Privatnom namješteniku* Mirko Kus-Nikolajev (1896–1961) u članku »Ideološki okvir reakcije« ⁴⁰ izlaže kako je Spengler najutjecajiji preteča ideologije nacionalsocijalističkog pokreta. ⁴¹ Spenglerov antihumanizam, prezir spram razuma i ideje napretka te idealiziranje strogog pruskog načina života vode ka brutalnoj i nemilosrdnoj odlučnosti koja je tako karakteristična za ponašanje nacizma.

Povodom srpskog prijevoda *Propasti Zapada* iste godine u »*Novostima*« Zdenko Vernić (1885–1944) daje svoj osvrt na djelo u članku »Spenglerov gigantski feljton«. ⁴² Vernić s jedne strane ističe Spenglerovu univerzalnu prirodu, a s druge strane smatra da je Spengler u svom »gigantskom feljtonu« izložio »... jednu subjektivnu epopeju kulture. Spengler je u stvari stran životu. On ga uistinu ne zna i ne pozna. On je čisti platonik. On ne zna za život, on zna samo za neke ideje, pozna samo idejno i njegov smisao. I sve što on misli, i sve što on piše, sve je to viđeno samo pod vidom ideja, gledano u onom nadnebeskom carstvu...« ⁴³ Nakon ovakve čudnovate karakterizacije Spenglera – koja se nigdje drugdje ne nalazi u sekundarnoj literaturi o Spengleru – Vernić podučava Spenglera i cijeli svijet kako je nekoć davno postojala jedinstvena balkanska kultura čiji su izdanci današnje kulture Istoka i Zapada. ⁴⁴ Eto toliko o kulturama što se Vernića tiče. Inače Spengler ima samo liriranu vrijednost sjajnog stilista i književnika, zaključuje Vernić sa svoje uzvišene balkanske meta-pozicije. ⁴⁵

Još iste godine izlaze dva članka koja se tiču Spenglera. Fran Šojat u *Hrvatskom Zagorcu* zainteresiran za odnos između muškarca i žene opet

³⁸ *Isti*, »Stara i nova Rusija. Pseudomorfoza Rusije: Tolstoj i Dostojevski«, u: *Hrvatska smotra*, Zagreb, III/1935, br. 10–11, str. 495–501.

³⁹ *Isto*, str. 501.

⁴⁰ Kus-Nikolajev, Mirko, »Ideološki okvir reakcije«, u: *Privatni namještenik*, Zagreb, 1936, br. 21–22, str. 3–4.

⁴¹ *Isto*, str. 3.

⁴² Vernić, Zdenko, »Spenglerov gigantski feljton, Oswald Spengler: *Propast Zapada*« u: *Novosti*, Zagreb, XXX/1936, br. 194, str. 11.

⁴³ *Isto*.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ *Isto*.

prepričava u članku »Muž i žena« ono što bi o tome rekao Spengler⁴⁶, a Antun Bonifačić (1901–1986) u *Savremeniku* prepričava sadržaj najnovije Spenglerove knjige *Godine odluke*⁴⁷. Na kraju ove godine *Hrvatska straža* donosi kratki nekrolog o smrti njemačkog filozofa bez navoda autora.⁴⁸

Recepciju Spenglera prije Drugog svjetskog rata zaokružuje Julije Makanec člankom »Hegel i Nietzsche« u dva nastavka objavljenim 1937. godine u *Hrvatskoj reviji*.⁴⁹ Naš filozof povijesti smatra da su Hegel i Spengler u posljednjem stoljeću pružili najznačajnije koncepcije u toj filozofskoj disciplini.⁵⁰ Ova komparacija dvaju mislilaca utoliko je zanimljivija što Makanec uspijeva jasno ukazati na međusobnu isključivost dvaju principa koje oni utjelovljuju. »Dva su moguća stajališta o metafizičkoj jezgri svijeta... To je jezgro ili stupidno, slijepo, besmisleno, bez smjera i tendencija ili je ono vrijednošću prožeto, smisleno, na nešto uvjereno... Drugim riječima ili svijet ima smisla ili ga nema.«⁵¹ Hegelov spekulativni pogled vidi u jezgri svijeta duh, a smisao povijesti u napretku svijesti o slobodi. Spenglerov umjetnički (intuitivni) pogled u jezgri svijeta vidi mističnu dušu koja razvija svoje mogućnosti kao takve da bi se ozbiljila naprosto bez osobitog cilja. Spekulativna smislenost i intuitivna bescilnost povijesti isključuju jedna drugu. Ali ono što im je zajedničko Makanec vidi u sljedećem: »Kod Hegela i kod Spenglera čovjek pojedinac tek je organ nečega, što je neizmjereno jače i vrednije od njega samog. Kantov postulat, da u svakom čovjeku treba gledati cilj, a ne sredstvo, ne važi ni kod Hegela, ni kod Spenglera. Prema čovjeku pojedincu oni su tvrđi do brutalnosti. Čovjek pojedinac nije za njih stvaralac historije... Kroz čovjekovu volju probija se u životu nešto, čemu je čovjek pojedinac samo sredstvo«⁵².

Ovaj duboki uvid Makanca kao da zaoštava do kraja potrebu koju su i drugi autori već uočili – za određenjem čovjeka u povijesti. Samo od sebe se ovdje nameće kako filozofija povijesti i filozofska antropologija moraju naći izlaz iz ovog žrtvovanja čovjeka u povijesti. Međutim, problem se čini još dubljim, jer se pri tome ne može pozvati, kao što to Makanec čini, na Kanta,

⁴⁶ Šojat, Fran, »Muž i žena«, u: *Hrvatski Zagorac*, Zagreb, 3/1936, 74, 3

⁴⁷ Bonifačić Antun, »Oswald Spengler: *Godine odluke (Jahre der Entscheidung)*«, u: *Savremenik*, Sarajevo, 1936, br. 2, str. 73–75.

⁴⁸ »Oswald Spengler«, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, VIII/1936, br. 111, str. 2 (nekrolog)

⁴⁹ Makanec, Julije, »Hegel i Spengler«, u: *Hrvatska revija*, Zagreb, X/1937, br. 7, str. 366–370 i br. 8, str. 423–426.

⁵⁰ *Isto*, br. 7, str. 366.

⁵¹ *Isto*.

⁵² *Isto*, br. 8, str. 426.

jer je upravo on inspirirao Hegelovu koncepciju filozofije povijesti. Kant u kratkoj raspravi *Ideja opće povijesti s gledišta svjetskog građanstva* izađe vide-nje tijeka svjetske povijesti iz kojeg se može otkriti skriveni plan kojim pri-roda vodi čovjeka k ozbiljenju njegove biti kao konačnog umnog bića.

U svakom slučaju, Makanec je ovim člankom ukazao na aporiju koja ni početkom našeg stoljeća nije razriješena. Ipak ostaje pred filozofijom i da-nas aktualan zadatak: »Princip individualističko-humanističke etike, da je čovjek pojedinac cilj, i princip Hegelove i Spenglerove filozofije, da je čovjek pojedinac sredstvo, to su suprotnosti, za koje će daljnji razvoj duha imati da nađe sintezu i izmirenje.«⁵³

Godine 1991. u okviru splitske biblioteke *Laus* pojavljuje se prvi cje-loviti prijevod jednog Spenglerova djela na hrvatski jezik. Riječ je o knjizi *Čovjek i tehnika* u prijevodu Vere Mosković.⁵⁴

Godine 1999. nakon dugog razdoblja pojavljuje se u časopisu *Informa-tologia* članak »Oswald Spengler i Nikola Berdjajev – dva divergentna i kom-plementarna pogleda na tehniku« autora Ivana Devčića.⁵⁵ Ova usporedba dvaju mislilaca kao središnji pojam uzima različitost shvaćanja pojma tehni-ke: kod Spenglera sa stanovišta biologizma gdje je smisao tehnike implicite u samom životu, a kod Berdjajeva sa stanovišta duha i slobode gdje je teh-nika određena kao sredstvo i stvaralaštvo.⁵⁶ Autor usporedbe smatra da se ta dva određenja tehnike nadopunjuju, mada su dobiveni s različitih pozicija. Spengler i Berdjajev slažu se u ocjeni uloge tehnike u postanku čovjeka te u krajnjem rezultatu tehnike – dehumanizaciji čovjeka.⁵⁷ Međutim, dok Spen-gler iz te dehumanizacije ne vidi izlaza, dotle kod Berdjajeva ostaje ipak nada u mogući spas sa strane Boga.⁵⁸ Ipak, mora se primijetiti kako Spengler ima u vidu propast jednog povijesnog svijeta, što ne mora značiti propast mogućnosti za buduće nove povijesne svjetove. Možda je razumljivo što je ova perspektiva promakla autoru jer je svoju analizu temeljio samo na knjizi *Čovjek i tehnika*.

Najnoviji članak o Spengleru potječe iz 2000. godine autora Rajka Odo-baše i Josipa Vrbošića objavljenom u *Pravnom vjesniku*. Naslov članka ujed-no je i pitanje: »Oswald Spenglerova filozofija povijesti i proricanje propasti

⁵³ Isto.

⁵⁴ Spengler, Oswald, *Čovjek i tehnika*, Laus, Split, 1991 (prevela Vera Mosković).

⁵⁵ Devčić, Ivan, »Oswald Spengler i Nikola Berdjajev – dva divergentna i komplemen-tarna pogleda na tehniku«, u: *Informatologia*, Zagreb, 1999, br. 32, str. 21–25.

⁵⁶ Isto, str. 21–24.

⁵⁷ Isto, str. 25.

⁵⁸ Isto.

zapadne kulture: nagovještavaju li procesi današnje gospodarske globalizacije ispunjenje proročanstva?»⁵⁹ Ovaj opširni članak osim biografskih podataka o Spengleru i uvoda u postavljeno pitanje, donosi također i kratki osvrt na Spenglerovu filozofiju povijesti uglavnom iz *Propasti Zapada*. Nadalje slijedi definiranje pojma globalizacije koja je »... imperijalizam tržišta koji zahvaća cijeli planet i koji su ljudi internacionalizirali i kako je svijet preobraćen na religiju tržišta i profitabilnosti na putu u univerzalizam 'imanja' a ne 'bivanja'«⁶⁰.

Analizirajući detaljno sadržaj Spenglerovih uvida u budući razvoj Zapada – u kojem prevladavaju civilizacijski oblici života kao tehnika, politika i poduzetništvo te politička forma demokracije koja se izobličuje u cezarizam i *imperium mundi* – autori na postavljeno pitanje potvrdno odgovaraju: »Spenglerova civilizacija i globalizacija (su) različiti pojmovi, ali u čijoj su suštini sadržaji istovjetnog oblika«⁶¹. Štoviše, ovo aktualiziranje Spenglera završava s odobravanjem čuvenog filozofovog stava s kraja *Čovjek i tehnika* o ispunjenju onog nužnoga koje donosi vlastito doba – a to nužno više nisu umjetnost i filozofija, nego tehnika, politika i poduzetništvo.

Ovim člankom zaokružen je pregled recepcije Spenglera koja se prati u vremenskom rasponu od 20-tih godina do kraja XX. stoljeća. Pri tome je upadljivo kako se bogata sekundarna literatura može pratiti od pojave *Propasti Zapada* do kraja 30-tih godina, što prati i trend recepcije Spenglera izvan Hrvatske. Jednaki trend naša kulturna sredina pokazuje sa svjetskom i nakon Drugog svjetskog rata kada je Spengler tek sporadično i prigodno naveden. Dok se u inozemstvu Spengler ponekad javlja i eksplicitno tematiziran, kod nas se povlači u dno stranica te postaje fusnota.⁶² On je dakle prisutan, ali u sjeni i tek sporedno spomenut. Krajem stoljeća Spengler ponovo ulazi u vidokrug kritike i interesa zbog sve intrigantnije aktualnosti njegovih predviđanja ne puke »propasti« Zapada, nego njegovog daljnjeg sadržajnog artikuliranja. Uostalom, 1998. godine izlazi I, a 2000. godine i II. svezak vrlo lijepog, vjernog i preciznog te, nažalost, tek postumno objavljenog prijevoda Nerkeza Smailagića (1927–1985) *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti*⁶³, što još više podvlači probuđeni interes za Spenglera u našoj sredini.

⁵⁹ Odoabaša, Rajko i Vrbošić, Josip, »Oswald Spenglerova filozofija povijesti i proricanje propasti zapadne kulture: nagovještavaju li procesi današnje gospodarske globalizacije ispunjenje proročanstva?«, u: *Pravni vjesnik*, Osijek, 2000, br. 16, str. 157–183.

⁶⁰ Isto, str. 181.

⁶¹ Isto, str. 182.

⁶² Vidi primjer u knjizi: Kangrga, Milan, *Praksa – vrijeme – svijet*, Naprijed, Zagreb, 1989.

⁶³ Spengler, Oswald, *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti*, Demetra, Zagreb, I. sv., 1998, II. sv. 2000 (preveo Nerkez Smailagić).

Praznina koja zjapi kao šutnja o Spengleru kod nas od kraja 30-tih do kraja 90-tih godina prošlog stoljeća u recepciji Spenglera ogleda se i u činjenici da je izdavač prijevoda *Propasti Zapada* kao pogovor II. svesku ponudio ponovljeni članak Julija Mankanca »Oswald Spengler« iz 1924. godine. Očito u Hrvatskoj danas još nema te refleksivne snage i interesa za Spenglera kao što je to bio slučaj na razini recepcije 20-tih i 30-tih godina. Za šutnju o Spengleru nije kriv samo komunizam, jer bi se nekom moglo učiniti da je tada vladalo neko gađenje pred obilježenim »nacističkim« filozofom. Uostalom, ni Zapad ne tematizira Spenglera u to vrijeme, osim sporadično i prigodno. Treba spomenuti i znakovitu bibliografsku činjenicu kako Spengler u Njemačkoj nikad nije izašao u vidu sabranih djela. Spengler ipak pronalazi u zalaganju njegovog biografa Antuna Mirka Koktaneka u Njemačkoj osobu koja tek sredinom 60-tih godina objavljuje značajna djela iz ostavštine (*Urfragen, Fragmente aus dem Nachlass*, unter Mitwirkung von M. Schroeter herausgegeben von A. M. Koktanek, Verlag C. H. Beck, München, 1965. i *Frühzeit der Weltgeschichte*, Verlag C. H. Beck, München, 1966). A upravo o tim djelima nema govora ni u našoj recepciji. Stoga se može reći kako je u nas, a pretežnim dijelom i u svijetu, Spengler bio i ostao pisac kontroverzne *Propasti Zapada*.

To poistovjećivanje s njegovim »glavnim« djelom možda ponekad ne uzrokuje nesporazume, ali svakako sužava perspektivu. Spenglera uzeti u cjelini njegova mišljenja bio je osnovni motiv koji me je osobno potaknuo, ne samo zbog nedostatka dosadašnjeg prikaza nego i zbog samog sadržaja jedne osebuje filozofije povijesti, da u svom magistarskom radu *Određenje Spenglerovog povijesnog mišljenja* pokušam ispuniti tu zadaću.

Bibliografija radova o Spengleru:

Bonifačić, Antun, »Oswald Spengler: Godine odluke (*Jahre der Entscheidung*)«, u: *Savremeni*, Sarajevo, 1936, br. 2, str. 73–75.

Devčić, Ivan, »Oswald Spengler i Nikola Berdjajev – dva divergentna i komplementarna pogleda na tehniku«, u: *Informatologia*, Zagreb, 1999, br. 32, str. 21–25.

Esih, Ivan, »Propadanje zapadnog svijeta (Povodom djela *Untergang des Abendlandes* od Oswalda Spenglera)«, u: *Nova Hrvatska*, Zagreb, I/1924, br. 2, str. 20–22.

Horvat, Josip, »Tajni izvor njemačke krize: Prorok, koji vodi današnju Njemačku. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, u: *Jutarnji list*, Zagreb, XX, 1931, br. 6985, str. 3; »Prorok, koji vodi današnju Njemačku: Duhovna lavina koju Europa mora suzbiti. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, br. 6986, str. 3–4; »Prorok, koji vodi današnju Njemačku: Mefisto moderne Njemačke. Prilog sadanjoj svjetskoj političkoj krizi«, br. 6987, str. 3–4.

Kully, Artur, »Propadanje kulture i umjetnosti«, u: *Vijenac*, Osijek, ožujak 1928, VI/1928, knj. VIII, br. 4, str. 166–169.

Kus-Nikolajev, Mirko, »Ideološki okvir reakcije«, u: *Privatni namještenik*, Zagreb, 1936, br. 21–22, str. 3–4.

Lovrić, Ante, »Propast zapadne kulture«, u: *Reflektor*, Sarajevo, 1/1931, 1,3; 6,2; 7,4; 11,3; 14,3–4; 15/16,4; 17/18, 4; 19,3; 20,2; 21,2; 22/23,2; 24,2; 25,3–4, 26,3.

Makanec, Julije, »Hegel i Spengler«, u: *Hrvatska revija*, Zagreb, X/1937, br. 7, str. 366–370. i br. 8, str. 423–426.

Makanec, Julije, »Nietzsche i Spengler«, u: *Obzor*, Zagreb, LXXIII/1932, br. 12, str. 2.

Makanec, Julije, »Oswald Spengler«, u: *Obzor*, Zagreb, LXVI/1924, br. 240, str. 2–4.

Odobaša, Rajko i Vrbošić Josip, »Oswald Spenglerova filozofija povijesti i proricanje propasti zapadne kulture: nagovještavaju li procesi današnje gospodarske globalizacije ispunjenje proročanstva?«, u: *Pravni vjesnik*, Osijek, 2000, br. 16, str. 157–183.

»Oswald Spengler«, u: *Hrvatska straža*, Zagreb, VIII/1936, br. 111, str. 2. (nekrolog)

Pataki Stevan, »Jedno novo djelo Oswalda Spenglera«, u: *Riječ*, Zagreb, 27/1931, 30, str. 10–13; 31, 7–10.

»Propadanje zapadnog svijeta. Uvod u Spenglerovu knjigu *Propadanje zapadnog svijeta*«, u: *Obzor*, Zagreb, LXV/1924, br. 1–29.

Šojat, Fran, »Muž i žena«, u: *Hrvatski Zagorac*, Zagreb, 3/1936, 74, 3

Šojat, Fran, »Selo i grad«, u: *Nova Danica*, Zagreb, 1934, br. 13, str. 11; br. 14, str. 14, br. 15, str. 11; br. 19, str. 6; br. 21, str. 8.

Šojat, Fran, »Stara i nova Rusija. Pseudomorfoza Rusije: Tolstoj i Dostojevski«, u: *Hrvatska smotra*, Zagreb, III/1935, br. 10–11, str. 495–501.

Špoljarić, Stjepan, »Određenje Spenglerovog povijesnog mišljenja«: magistarski rad, Zagreb, 2000.

Šufflay, Milan, »Suton zapadne civilizacije. Spengler i Russell, Bergson i Semon, Essay dra Milana Šufflaya«, u: *Pantheon*, Zagreb, 1929, 3, str. 77–80.

Šufflay, Milan, »Suton zapadne civilizacije. Spengler i Russell, Bergson i Semon, Essay dra Milana Šufflaya«, u: *Slobodni glas*, Zagreb, I/1929, br. 41, str. 3–4.

Šufflay, Milan, »Žreci Zapada i Istoka«, u: *Hrvatsko pravo*, Zagreb, XX/1929, str. 5222.

Vernić, Zdenko, »Spenglerov gigantski feljton. Oswald Spengler: Propast Zapada«, u: *Novosti*, Zagreb, XXX/1936, br. 194, str. 11.

Vuković, Vladimir, »Vizije o sudbini kulture, nova knjiga Oswalda Spenglera kao izvor za karakterologiju Nijemaca«, u: *Hrvatska revija*, Zagreb, IV/1931, br. 9, str. 475–482 i 484–485.

Prevedena djela:

Spengler, Oswald, *Čovjek i tehnika*, Laus, Split, 1991. (prevela Vera Mosковиć)

Spengler, Oswald, *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti*, Demetra, Zagreb, I. sv. 1998, II. sv. 2000. (preveo Nerkez Smailagić)

PREGLED RECEPCIJE OSWALDA SPENGLERA U HRVATSKOJ

Sažetak

»Pregled recepcije Oswalda Spenglera u Hrvatskoj« prati sekundarnu literaturu – uglavnom članke – o filozofu poznatom kao piscu *Propasti Zapada*. Hrvatska kritika osvrće se direktno na Spenglera od 1924. do 1938. godine. Ovdje su spomenuti članci Ivana Esiha, Julija Mankanca, Artura Kullyja, Milana Šufflaya, Josipa Horvata, Vladimira Vukovića, Ante Lovrića, Frana Šojata, Mirka Kus-Nikolajeva i Zdenka Vernića. U razdoblju koje slijedi sve do 90-tih godina XX. stoljeća recepcije o Spengleru gotovo nema, osim sporadičnog navođenja. Na prijelomu stoljeća zamjetan je probuđeni interes za Spenglera, jer se ne pojavljuju samo članci o filozofu (autora Ivana Devčića, Rajka Odobaše i Josipa Vrbošića), nego i prvi prijevodi Spenglerovih djela na hrvatski jezik (*Čovjek i tehnika*, 1991, prevela Vera Mosковиć i *Propast Zapada*, 1998/2000, preveo Nerkez Smailagić). Dok je novija recepcija potaknuta aktualnošću Spenglerovih misli u okviru globalizacijskih procesa, dotle je starija recepcija zaokupljena prikazom njegovih djela te kritičkim osvrtom ili odobravanjem Spenglerovih radikalnih misli o društvu i ratu. U toj se recepciji posebno ističe hrvatski filozof povijesti Julije Makanec koji ukazuje na anticipatorsku ulogu Spenglera za budući razvoj metafizike, mada se od njega kritički distancira u ulozi obrane humanističkog poimanja čovjeka. Makanec također ukazuje na zapostavljenost čovjeka kao individuum u povijesti – kod Hegela i Spenglera – koja se treba ispraviti u sintezi Kantove individualističke etike i filozofske koncepcije povijesti. Ovaj pregled, međutim, ustanovljuje nedostatnost dosadašnjeg pristupa Spengleru, jer se filozof nigdje ne tematizira u cjelini njegovog opusa, nego ostaje i danas autor *Propasti Zapada*.

AN OVERVIEW OF THE RECEPTION OF OSWALD SPENGLER IN CROATIA

Summary

»An Overview of the Reception of Oswald Spengler in Croatia« follows secondary sources, mainly articles, on the philosopher known as the author of *Decline of the West*. Croatian critics directly discuss Spengler's work between 1924 and 1938. Refer-

rence is made to articles by Ivan Esih, Julije Makanec, Artur Kully, Milan Šufflay, Josip Horvat, Vladimir Vuković, Ante Lovrić, Fran Šojat, Mirko Kus-Nikolajev and Zdenko Vernić. In the subsequent period, almost to the nineteen-nineties, there is almost no reception, exception being made for sporadic references. As of the turn of the century there has been a notable revival of interest in Spengler's work, including not only articles on the philosopher (by Ivan Devčić, Rajko Odobaša and Josip Vrbošić), but also the first Croatian translations (*Man and Engineering*, 1991, translated by Vera Mosković, and *Decline of the West*, 1998/2000, translated by Nerkez Smailagić). Whereas recent reception has been promoted by the topical quality of Spengler's thought within the scope of globalization processes, less recent reviews present his work along with a critical review or 'approval' of Spengler's radical thoughts on society and war. In the latter case, the outstanding review is that by the Croatian philosopher of history Julije Makanec, who drew attention to Spengler's anticipatory impact on the future development of metaphysics, although Makanec expresses his reserves in defending the humanistic understanding of man. Makanec also draws attention to the neglect of man as an individual in history – in Hegel and Spengler's works – to be corrected in the synthesis of Kant's individualistic ethics and philosophical conception of history. However, the present review establishes the inadequacy of past approaches to Spengler's work, because the philosopher is never thematically analyzed with regard to his overall output but still remains the author of *Decline of the West*.